

અભ્યાસ 7 : અવ્યયપદાનિ

નીચેનાં વાક્યો ધ્યાનથી વાંચો :

- (1) અતઃ અત્રૈવ નિગૂઢો ભૂત્વા તિષ્ઠામિ ।
- (2) પરન્તુ મદ્ભયાત્ ન કિઞ્ચિત્ વદતિ ।
- (3) નૂનમ્ અસ્મિન્ બિલે સિંહઃ અસ્તિ ઇતિ તર્કયામિ ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં જે પદો વપરાયાં છે, તે પદોમાં કેટલાંક નામપદો છે, કેટલાંક ક્રિયાપદો (તિકન્ત ક્રિયાપદો) છે. આ બન્ને પ્રકારનાં પદોનો તમે આગળ અભ્યાસ કરી ગયા છો, તેથી તેમને અહીં તમે ઓળખી શકો છો. પરંતુ અહીં જે રેખાંકિત પદો છે, તેમને જુઓ. આ બધાં પદો અવ્યયપદો છે.

અવ્યયપદની ઓળખ આપતા જણાવાયું છે કે

સદૃશં ત્રિષુ લિङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।

वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥

અર્થાત્ જે પદ ત્રણેય લિંગમાં, બધી વિભક્તિઓમાં અને બધાં વચનોમાં વ્યય એટલે કે પરિવર્તન પામતું નથી (બલ્કે એવું જ રહે છે), તેને અવ્યય કહે છે. તમે જાણો છો કે નામપદનું કોઈ એક લિંગ હોય છે અને એ નામપદનાં સાત વિભક્તિ અને ત્રણ વચનમાં જુદાં જુદાં રૂપો થતાં હોય છે. અભ્યાસ 3માં આ વાત તમે શીખી ગયા છો અને વક્તાની વિવક્ષા પ્રમાણે તે વપરાતા રહે છે. જેમકે,

- (1) છાત્રઃ અત્ર પઠતિ ।
- (2) ત્વમ્ અત્ર છાત્રાન્ પશ્યસિ ।
- (3) છાત્રાય અત્ર પુસ્તકં દદાતિ ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં છાત્ર નામપદનો જુદાં જુદાં રૂપમાં પ્રયોગ થયો છે, પરંતુ ત્રણેય વાક્યોમાં વપરાયેલું અત્ર પદ એક જ સરખા રૂપમાં વપરાયું છે. આવાં બધે ઠેકાણે એક જ રૂપમાં વપરાતાં શબ્દરૂપ અવ્યય હોય છે.

પ્રત્યેક પાઠના અંતે આપવામાં આવેલી ટિપ્પણીમાં જે-તે પાઠમાં વપરાયેલા અવ્યયો અને તેમનો અર્થ આપવામાં આવ્યો છે.

હવે, નીચેનાં કેટલાંક વાક્યો વાંચો :

- (1) નૂનમ્ (નિશ્ચયેન) અસ્મિન્ બિલે સિંહઃ અસ્તિ ।
- (2) છાત્રઃ અત્ર (અસ્મિન્ સ્થાને) પઠતિ ।
- (3) વર્ષા કદા (કસ્મિન્ કાલે) ભવતિ ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં જે રેખાંકિત પદો છે, તે અવ્યયપદો છે. આ અવ્યયપદોનો જે અર્થ છે, તેવો જ અર્થ આપવા માટે વિભક્તિ અને વચન ધરાવતાં નામરૂપો કૌંસમાં આપવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરથી તમારે ધ્યાન રાખવાનું છે કે કેટલાક અવ્યયો એવા પણ છે કે જેમના સ્થાને વિભક્તિ-વચન ધરાવતાં નામરૂપો પણ વાપરી શકાય છે. આવાં કેટલાક અવ્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

અઘ (અસ્મિન્ દિને), **શ્વ:** (આગામી દિવસ:), **હ્ય:** (ગત: દિવસ:), **ઇદાનીમ્** (અસ્મિન્ કાલે), **અધુના** (અસ્મિન્ કાલે), **સમ્પ્રતિ** (અસ્મિન્ કાલે), **યદા** (યસ્મિન્ કાલે), **તદા** (તસ્મિન્ કાલે), **કદા** (કસ્મિન્ કાલે), **સર્વદા** (સર્વસ્મિન્ કાલે), **યત્ર** (યસ્મિન્ સ્થાને), **તત્ર** (તસ્મિન્ સ્થાને), **કુત્ર** (કસ્મિન્ સ્થાને), **સર્વત્ર** (સર્વસ્મિન્ સ્થાને), **યત:** (યસ્માત્ કારણાત્), **તત:** (તસ્માત્ કારણાત્), **અત:** (અસ્માત્ કારણાત્), **કુત:** (કસ્માત્ કારણાત્), **યથા** (યેન પ્રકારેણ), **તથા** (તેન પ્રકારેણ)

(વિશેષ : આગળ અભ્યાસ 5માં તમે જે સંબંધક ભૂતકૃદન્ત અને હેત્વર્થ કૃદન્ત પદોનો અભ્યાસ કરી ગયા છો, તે પણ અવ્યય જ છે.)

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતાનામ્ અવ્યયાનામ્ અર્થ લિખત ।

(1) કુત્ર	(2) તદા	(3) પ્રાત:
(4) શ્વ:	(5) ન	(6) વા

2. રિક્તસ્થાનાનિ પૂરયત ।

(1) ..... રાજા તથા પ્રજા ।	(યથા, તદા, કદા)
(2) સૂર્યપ્રકાશ: ..... અસ્તિ ।	(સર્વત્ર, કસ્ય, યત:)
(3) પિતા ..... પ્રવાસં ગમિષ્યતિ ।	(યત:, કદા, યત્ર)
(4) મમ સમીપમ્ ..... આગચ્છ ।	(તત્ર, યત્ર, અત્ર)
(5) ..... નર્મદા વહતિ તત: ગઙ્ગા ન વહતિ ।	(યત્ર, કુત્ર, યત:)

3. અધોલિખિતાનામ્ અવ્યયાનામ્ ઉપયોગેન વાક્યાનિ રચયત ।

ઉદાહરણમ્ : અત્ર-તત્ર । અત્ર પુસ્તકમ્ અસ્તિ તત્ર આસન્દ: અસ્તિ ।

(1) યદા-તદા	.....
(2) યત:-તત:	.....
(3) સર્વત્ર	.....
(4) કદા	.....

